

”ہیر“ اپنے انگاں ساکاں دی نظر وچ: اک تنقیدی جائزہ

Abstract:

In this critical article, a review has been given about the character of "Heer". The opinions of her relatives about her character. Heer's relatives, other members of the community and Ranjha's feelings and thoughts are presented impartially. It has been explained what kind of personality Heer had, Every point has contained internal evidence. The Text of Heer Waris Shah has been used in this research.

Keywords: Heer, Ranjha, Folktale, Relatives, Society, Character

”ہیر وارث شاہ“ اٹھارہویں صدی دے پنجاب دی اک فنکارانہ مورت اے جیہدے سارے رنگ ای بھرویں تے نرؤے نیں۔ ہیر وارث شاہ ہوراں ایہ قصہ لکھ کے پنجاب، پنجابی زبان تے ادب اُتے اک وڈا احسان کیتا اے۔ ایہدا شکر یہ ادا کرنا آساں پنجابیاں لئی جتا ضروری اے او نا ای اوکھا وی اے۔ ہیر ہوراں اک پرانا تے پرچلت قصہ سنیا جیہڑا اوہناں دے دل نوں چنگا لگا۔ اوہناں اپنے یاراں دی فرمائش اُتے نویں سرے توں اپنے مزاج مطابق فنکارانہ رنگ دے کے لکھیا، پر کمال دا لکھیا۔ ایس قصے دی کہانی تھوڑے بہتے فرق نال وارث شاہی دور توں پہلے وی شاعران کول دی دکھالی دیندی اے۔ ہیر وارث شاہ ہوراں ہیر تے رانجھے دے انھے پیار دا قصہ اپنے پچھے ڈھنگ نال بیانیا اے جے اج قبولیت دی ٹیسی اُتے اُپڑ گیا اے۔ ایس حوالے نال اک گل چیتے رکھن جوگ اے جے ہیر ہوراں ایس قصے وچ جنے تے جتی دے مثالی پیار نوں بیان کر کے عشق دے رستے نہیں متھے تے نہ ای مجازی عشق دا کوئی نصاب ترتیب دین دا دعویٰ کیتا اے۔ ایہدے راہیں اوہناں کسے پنجابی گڑی یا منڈے دے کردار دا مثالی نمونہ اُلیکھن دا چارہ وی نہیں کیتا تے نہ ای مجازی عشق دے سفر دا ول دسیا اے۔ اوہناں صرف ایہ دسیا اے جے قصے دے کرداراں نے انج انج کیتا تے آخر اوہ ایس طریقے نال

اپنے انجام نوں جائیجے۔

گل کھول کے دن دی لوڑ ایس لئی سمجھی گئی اے جے کجھ لوک ہیر، رانجھے یا سہتی دے کردار نوں وارث شاہ ہوراں دی بے راہ روی دا ثبوت متھدے نیں تے کجھ ہور لوکاں نوں ایہدے وچ مجاز دی تھاں حقیقت ای حقیقت نظر آندی اے۔ دو جے دھڑے دے لوک ایہناں عاشقاں نوں بڑا متبرک، محترم تے قابل تقلید سمجھدے نیں۔ اسلام نے اک بالغ کڑی تے مُنڈے نوں شادی ویلے اپنی پسند یا نہ پسند دا حق تے ضرور دتا اے پر پیر وارث شاہ ہوراں دے دن موجب سیالاں دے نیلے تے رنگپور دے کالے باغ وچ ہیر تے رانجھے دیاں ہون والیاں ملاقاتاں دی اسلام وچ اُکا کوئی گنجائش نہیں۔ ایس عشقیہ قصے وچ روح تے قلبوت والی گل البتہ کجھ نویکلی ضرور اے۔ کہانی نوں ایہ صوفیانا اوہناں اپنی اک مذہبی تے روحانی لوڑ نوں مکھ رکھ کے پوایا سی۔ بلاشبہ ایہدے نال قصے دے خالق دے ادبی قد کاٹھ وچ کسے گھاٹے دی بجائے وادھا ای ہو یا اے تے تخلیق پکھاں وچ وی کھلار پیدا ہو یا اے۔ اُنج ویکھیا جائے تے حقیقت دیاں نشانیاں کسے نہ کسے تناسب نال پورے قصے وچ کھلریاں ہونیاں دکھالی وی دیندیاں نیں۔ البتہ قصے دا پلاٹ کسے روحانی یا صوفیانہ واردات دی بجائے عشقیہ داستان دا مظہر ای اے۔

ایس مضمون راہیں گوڑ لان دی کوشش کیتی گئی اے جے ہیر اپنے معاشرے وچ کیہ مقام رکھدی سی تے اوہدے لگدے لانے تے آل دوالے و سن والے اوہدے بارے کیہ وچار رکھدے سن۔ اُنج ہیر دی پوترتاتے ورتارے بارے چنگی جانکاری سامنے آسکے گی۔ مائی ہیر تے دھید و رانجھے نوں اللہ دے ولی منن والیاں نوں وی اپنی رائے اُتے غور کرن لئی نوایاں بنیاداں مل سکناں گیاں۔ ایس داستان دے سارے کردار اپنے دور دے پنجاب دے بس دو جیوندے جاگدے جی سن جھاں نے اپنے گل پیا ہو یا ڈھول و جان دی بجائے اپنی پسند دا ڈھول گل وچ پان تے فیر و جان دا سوچیا۔

داستان دا سب توں جاندار کردار ”ہیر“ پنجاب دی اک الہڑ میار اے جنھوں اپنے ہان دے اک گھبر و نال پیار ہو جاندا اے۔ اوہ اپنی حیاتی ماں پیو ولوں سہیرے ہوئے کسے انجان ورنال گذارن دی تھاں اپنی پسند دے مُنڈے نال لنگھان دا متا پکاندی اے۔ اوہنے اپنے مُنہ زور جذبیاں دی تسکین لئی ہر راہ تے طریقہ اختیار کیتا جیہڑا کہ اوہنوں سمجھ وچ آیا۔ اوہ کڑی کوئی اصلاح کار یا اخلاقیات دی مبلغ نہیں سی۔ اوہ عشق تے جنگ وچ سب کجھ جائز سمجھن والی اک اتھری گُروی سی جے شادی دے معاملے وچ اپنے ماں پیو تے قبیلے والیاں دی مرضی دے خلاف جان دی ہمت کیتی تے سماج نال ٹکری۔ ایہ سچ اے جے اوہدے انگاں ساکاں وچوں اک جی وی اوہدے بارے چنگے وچار نہیں سی رکھدا پر اوہنوں بکر کردار آکھنا وی سوکھا نہیں۔ ارج وی اُنج دے عاشق لہجہ جانداں نیں جیہڑے سالان بدھی اک دو جے

دی تاہنگھ وچ لڑچھ دے رہندے نیں پر نکاح توں پہلاں اک دو بے نون ہتھ لان دا سوچ دے وی نہیں۔ ایہ اُنج دوجی گل اے جے اوہناں نون ہمیشہ شک دی نظر نال ای دیکھیا جاندا اے۔ اوس دور وچ وی تے اج دے ساڈے وسیب وچ وی اک راہوں کراہے پئی ہوئی کڑی نون چنگا نہیں سمجھیا جاندا۔ ایہو وجہ اے جے اج وی ہیر دی حمایت وچ بولن والیاں دی گنتی بہتی نہیں۔

قصہ ہیر وارث شاہ وچ ”ہیر“ دا ذکر سب توں پہلاں اوتھے نظر آندا اے جتھے بھابیاں رانجھے نون طعنہ مار دیاں نیں جے تینوں ساڈا حسن پسند نہیں تے تون سیالاں دی ہیر ویاہ لیا۔ مطلب ہیر دے حسن دے چرچے جھنگ توں باہر وی دور دور تک پھیل چکے سن۔ دوجی واری اوہ اودوں سامنے آندی اے جدوں اوہنوں دسیا جاندا اے جے لڈن ملاح دی بیڑی وچ بہہ کے آن والا بندہ تیرے پلنگ اُتے سٹا پیا اے۔ ہیر نے پہلے تے اپنیاں سہیلیاں نال رل کے لڈن ملاح نون واہوا کھچیا دھرویا تے ماریا۔ اک وڈیری عمر دے ملاح نال کیتا ہو یا اوہدا سلوک اوہدی طبیعت دے اتھرے پن تے مُنہ زور ہون دا ثبوت بن کے سامنے آندا اے۔ یعنی ہیر واہوتے سبھا دی مالک سی تے اپنے ملازماں تے کیاں اُتے ڈنڈا سوٹا ورتن لگیاں وی شرمندی نہیں سی۔ جو یں:

پکڑ لئے جھیل تے بنھ مُشکاں مار چھمکاں لہو لہان کیتے

آن پلنگ تے کون سوالیا جے میرے ویر دے تُساں سامان کیتے (1)

لڈن ہیر بارے اپنی سوچ دا اظہار اُنج کر دا اے:

گڑیے مار نہ اسان بے دوسیاں نون کوئی اسان نہ ایہ مہمان کیتے

چچر ہاریے رت توں ڈریں موئے اگے کسے نہ ایڈ طوفان کیتے (2)

گل اینے غصے والی نہیں سی تے نہ ای ایہ کجھ کرنا ایہدا حل سی۔ پراوہ اک بے باک کڑی سی، اوہنے اوہ کجھ ای کیتا جہدا اوہنوں خیال آیا۔ کسے مذہبی، سماجی تے اخلاقی تربیت دا اثر کتے نظر نہیں آندا۔ فیراہیہ غصہ اوس ویلے اُچان چک پیار وچ بدل جاندا اے جدوں تکھے نین نقش تے اُچے لے لے قد کاٹھ والا مُندا اُٹھ کے ”واہ بجن“ آکھدا اے:

رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ بجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

نین مست کلچرے وچ دھانے ہیر گھول گھستی قربان ہوئی

آء بغل وچ بیٹھ کے کرے گلاں جیویں وچ قراپان کمان ہوئی

بھلا ہو یا میں تینوں نہ مار بیٹھی کائی نہیں سی گل بے شان ہوئی (3)

کسے وی مذہبی تے معاشرتی خوف توں بے نیاز ہو کے، گھڑی وچ مہینیاں دا پنڈھ مُکا کے اوہ رانجھے دی بغل وچ آ بیٹھدی اے تے ہس ہس کے گلاں وی کرن لگ پیندی اے۔ گل اتھے ای نہیں

مک جاندی سگوں پہلی ملاقات وچ ای اپنے یارنوں سامنے رکھن دا منصوبہ وی تیار کر لینی اے تے فیر اوس منصوبے اُتے بڑی دلیری نال عمل وی کردی اے۔ پہلے اوہ اک اٹکھیلے جٹ نوں چوہدریاں دا کاما بنان لئی اپنے آن، بان تے شان والے پیونوں گھڑی وچ پٹو پالیدی اے۔ سگوں داء لاکے لٹ بھور منڈے نوں گھر وچ ای رکھوالیدی اے۔ اتھے تکن والی گل ایہ اے جے ہیراک پاسے رانجھے نوں تے دو جے پاسے اپنے پیونوں بڑی چالاکی نال اپنی مرضی دا فیصلہ کرن اُتے مجبور کر لینی اے۔ ہیر، رانجھے نوں رانجھئی پڑھاندی اے:

کس مان متی گھروں کڈھیوں توں جس واسطے پھیریاں پادنا ایں
تیرے وارنہ چوکھنے ہڈیاں میں منگو بابلے دا چار لیاونا ایں
منگو بابلے دا تے توں چاک میرا ایہ بھی پھند لگے جے توں لاونا ایں
وارث شاہ چھیک جے نوں چوہدریاں سھے بھل جانی جیہڑیاں گاونا ایں (4)
اپنے کپکے پیڈے تے اُچے شملے والے پیونوں کاما رکھن لئی اپنی ہُشیاری نال راضی کردی اے
جس طراں اوہ کوئی بال ہووے۔ اوہ نہ صرف پیونوں راضی کر لینی اے سگوں کاما لہجہ کے لیان دا احسان
وچ چاڑھ دیندی اے:

لائی ہوء کے معاملے دس دیندا منصف ہو وڈھے پھائے پھیڑیاں دے
ورہی گھت کے کہی دے پاڑ لائے ستھوں کڈھ دیندا کھوج بھیریاں دے
دھاڑا دھاڑوی توں موڑ لیاوندا ہے ٹھنڈ پاوندا وچ بکھیڑیاں دے
سبھا رہی رونی نوں سانجھ لیاوے اکھیں وچ رکھے وانگ ہیڑیاں دے
سنیاں جواناں دا بھلا ہے چاک رانجھا بختے نت پوندے لکھ بیڑھیاں دے (5)
ہیر اپنے راہ وچ آن والی ہراوکر نال ٹکران دی ہمت تے حوصلہ رکھدی اے۔ اوہ اجیہی گڑھی
اے جہدے راہ وچ نہ کیدو آسکدا اے تے نہ ملکی، اوہدا راہ نہ قاضی ڈک سکدا اے تے نہ سہتی۔ اوہ
ساریاں ویریاں نوں نکرے لاکے رکھ دیندی اے۔ چوری کھوہن لئی ہیر اپنے چاچے کیدونوں راہ وچ پھڑ
کے اوہدے نال جو کجھ کردی اے اوہدا کھوج کھراوی پنجاب دے اخلاق تے سماج وچ نہیں لہندا۔
اوتھے ہیر کنج پیش آندی اے، لٹورل کے تکنے آں:

لی راہ وچ دوڑ کے آ نڈھی پہلے نال فریب دے چٹیا سو
نیڑے آن کے شہینی وانگ گئی اکھیں روہ دا نیر پلٹیا سو
سروں لاه ٹوپی گلوں توڑ سیلھی لگوں چائیکے زمیں تے سٹیا سو
پکڑ زمیں تے ماریا نال غصے دھوبی پڑے تے کھیس چھٹیا سو (6)

اپنے لوبھ واسطے اوہ اپنی ماں ملکی دالفاظ وی نہیں کردی۔ اوہ وچاری جدوں یاری توں ٹھاک دی اے تے ہیر اوہنوں وی چنگ مند بول دی اے۔ اتھے اکھراں دی چون تے درتوں بڑی سخت اے۔ انج لگدا اے جنج ہیر نے اپنی جیہہ نوں تلوار بنا لیا اے:

اماں چاک نیلے اسیں پینگھ پینگھاں کیسے غیب دے ٹوٹے بولنی ہیں
گندا بہت ملھوک منہ جھوٹھے دا ایڈا جھوٹھ پہاڑ کیوں تولنی ہیں
شعلہ نال گلاب تیار کیتا وچ پیاز کیوں جھوٹھ دا گھولنی ہیں
گداں کسے دی نہیں چرا آندی دانی ہونیکے غیب کیوں بولنی ہیں
آن سنیاں نوں چا سنیا ای موئے ناگ وانگوں وس گھولنی ہیں
وارث شاہ گناہ کیہ آساں کیتا ایڈے غیب طوفان کیوں تولنی ہیں (7)

ایس قصے وچ رانجھا اک نتھ والا اونٹھ جا پیدا اے جہدی نتھ ہیر دے ہتھ وچ اے۔ انج تے داستان دا ہر کردار ای ہیر دی من مرضی نال ای ہلدا جلد اے پر رانجھا تے بالکل کٹ پٹی جا پیدا اے۔ اوہ جدھر چاہندی اے رانجھا اودھر ٹر پیندا اے۔ رانجھے دی اک گل البتہ بڑی سلاہن جوگ اے جے جنی واری وی ہیر اوہنوں گھروں نسن دی صلاح دیندی اے اوہ ہر واری نانہہ کردیندا اے۔ بھائیں آخر اُتے اوہ ایہ گل من ای لیندا اے پر اتھے اڑ کے پیر وارث شاہ ہوراں داستان نوں صوفی سوچ دا بانا پوا کے اُدھالے دارنگ ای بدل دتا اے۔ ایس اُدھالے دا انجام البتہ اک سبق بن کے سامنے آندا اے جے اُدھالے نال گھر نہیں وس دے۔ نکاحیاں دے اُدھالے تے بعض ویلے دونواں دھراں دی جان لے کے ای ٹل دے نیں۔ ہیر نے اک واری نہیں کئی واری اپنے انگاں ساکاں نوں اپنے آپ توں ناراض کیتا سی۔ اپنی مرضی اُتے اڑے رہن دی وجہ توں سارے اوہدے توں متنفر سن۔ رانجھے نوں کاما بن دا سبق وی ہیر نے دتا سی تے مڑکن پڑوا کے فقیر بنن دی مت وی ایسے بے متی نے دتی سی۔ سہتی نوں اپنے بھراتے گھر والیاں نال دھرو دا قول وی ہیر ای دسدی اے تے مراد نال اُدھل جان دا موقع وی ہیر نال رل کے ای پیدا کیتا گیا سی۔

ماں سب توں نیڑلی ہستی اے جیہڑی اپنی اولاد دا دکھ جرنیہیں سکدی۔ اولاد دیاں ساریاں عیباں اُتے پردہ پاندی اے تے اولاد دلوں ملن والی ہر پیڑہنس کے جرنیہندی اے۔ ہیر دی ماں ملکی ہیر نوں ماڑیاں راہواں اُتے ٹرن توں ٹھاک دی اے پر ہیراگوں جنج پیندی اے اوہدی اک ونگی اُتے دس دتی گئی اے۔ ہن ویکھنے آں جے ماں ہیر نوں کیہڑی اکھ نال ویکھدی سی۔ ملکی چوچک نوں دھی دے کرتوتاں بارے دسدیاں آخر اُتے کہندی اے:

اُتے آکھدی چوچکا بنی اوکھی سانوں ہیر دیاں مہنیاں خوار کیتا

طعنے دین شریک تے لوک سارے چوٹرفیوں خوار سنسار کیتا
 دیکھو لُج سیالاں دی لاه سٹی نڈھی ہیر نے چاک نوں یار کیتا
 جاں میں مت دتی اگوں لڑن لگی لُج لاه کے چشم نوں چار کیتا (8)
 ماں تے دھی دے مکالمے بڑے لمے تے سواد لے نیں۔ ماں دھی نوں پورا ٹل لا کے
 سمجھاندی اے پردھی دلچہ بہتا ای سخت اے۔ گل آگے ٹردی جاندی اے تے ملکی دے لہجے وچ وی سختی
 ددھ دی جاندی اے۔ اتھے اوہدے اک سخت لہجے والے مکالمے چوں کجھ مصرعے پیش نیں جنہاں توں
 اندازہ ہندا اے جے ماں ہیر کولوں واہو انگ آچکی سی:

ہیر ماؤں نوں آن سلام کیتا ماؤں آکھدی آ نی نہریئے نی
 یولیے، گولیے بے حیائے گھنڈ وینے تے گل پیہریئے نی
 اُھلاک ٹونے آتے کڑیے نی چھل چھدریئے تے چھائی جیہریئے نی
 غولہ دیکھے اُزبکے مال زادے غصے ماریئے زہر دیے زہریئے نی
 توں اکائیے ساڑ کے لوڑھ دتا لنگ گھڑوں گی نال مٹھریئے نی
 ساخاں نال رہیں دنیہ رات کھندی آٹلیں نی کئیے وھریئے نی (9)

ہیر دا پوچو چوک پنچ قسم دا بندہ سی جہدے فیصلے سارے علاقے وچ منے جاندے سن۔ آل
 دوالے دے کئی پنڈا اوہا پانی بھر دے سن۔ پر ہیر دے عشق نے اوہدی پگ نوں داغ لا دتا تے اوہا اُچا
 شملہ نیواں کر دتا۔ اوہ ہیر نال پُراں نالوں ددھ پیار کر داسی پر اوہدے کرتوت وکھے کے اوہ وی ہیر توں
 اک جاندا اے:

چوچک آکھدا ملکیے جمدی نوں گل گھٹ کے کا ہے نہ ماریو ای
 گھٹی اک دی گھول نہ دتیائی اوہو اج ثواب نٹاریو ای
 منجھ ڈونگھڑے دھیو نہ بوڑیائی وڈھ لوڑھ کے مول نہ ماریو ای
 وارث شاہ خدائے دا خوف کیتو قارون وانگ نہ زمیں نگھاریو ای (10)

ہیر دا بھرا سلطان جدوں ہیر دیاں کماں توں جانو ہویا تے اوہنے ماں نوں ہیر بارے کیہ
 آکھیا۔ پیر وارث شاہ ہوری لکھدے نیں:

سلطان بھائی آیا ہیر سندا آکھے ماں نوں دھیو نوں تاڑ اماں
 اسماں پھیر جے باہر ایہ کدے ڈٹھی سٹاں ایس نوں جان تھیں مار اماں
 تیرے آکھیاں ستر جے بے ناپیں پھیراں ایس دی دھون تلوار اماں
 چاک وڑے ناپیں ساڑے وچ ویڑے نہیں ڈکرے کراں سو چار اماں

جے دھیو نہ حکم وچ رکھیائی سبھا ساڑ سٹوں گھر بار اماں
 وارث شاہ جیہڑی دھیو بُری ہووے دیئے روڑھ سمندروں پار اماں (11)
 کیدو اک اجیہا سیانا بندہ اے جسے پہلے دن توں ای دال وچ کالے نوں محسوس کر لیا سی۔
 اوہنوں پتہ لگ گیا سی جے ہیرتے چاک وچکار کوئی کچھڑی پک رہی اے۔ اوہنوں اندازہ ہو چکیا سی جے
 دونوں کوئی نہ کوئی نواں چن ضرور چاڑھن گے۔ اوہ لگاتار ہیر دے ماں بیونوں سمجھان دی کوشش کردار ہیا
 پر کسے نے اودھی گل نہ منی۔ ہیر دیاں چالاکیاں نوں کیدو نے جج محسوس کیتا تے فیر شاہ ہوراں نے جج
 اوہناں نوں بیان کیتا اے، اوہ کمال اے۔ کیدو دی سیانف دا گوڑ لاؤ جے اوہ دونوں دیاں آنیاں
 جانیاں ویکھ کے ای ”چاک نال اکلہڑی جائے نیلے اج کل کوئی لیک لاؤندا ای“ (12) کہہ دیندا اے۔ اوہ
 اک ہور تھاں کہندا اے:

کیدو آکھدا دھیو نوں ویاہ ملکی دھروئی رب دی من لے ڈائے نی
 اگے مار کے وڈھ کے کرس ہیرے مُنہ ہیر بھن چو اساڑ سائے نی
 ویکھ دھیو دے لاڈ کیہ دند کڈھیں بہت جھورسیں رتے قصائے نی
 اگے بٹھ کے بھوہرے چا گھٹو لب و انگ بھڑولے دے آئے نی (13)
 کیدو فیر اک تھاں کہندا اے:

کیدو آکھدا ملکی بھیرے نی تیری دھیو وڈا چنچر چایا ای
 جانیں تے چاک دے نال گھلدی ایس ملک دا ارتھ گویا ای (14)
 سماج دیاں عام عورتاں نالوں ہیر دے کم وکھرے نیں۔ ایس گل نوں پیر وارث شاہ ہوراں
 کئی تھاواں اُتے بیان کیتا اے۔ اک تھاں عام عورتاں دے کردار نوں قاضی دی زبانی اِنج بیان کیتا گیا
 اے:

پچہ ہیر تینوں اسیں مت دیندے مٹھی نال زبان سمجھاؤندے نیں
 چاک چوہراں نال نہ گل کچے ایہ محنتی کیہڑے تھاؤندے نیں
 ترنجن جوڑ کے اپنے گھریں پیسے سگھڑ گاؤنکے جی پرچاؤندے نیں
 نیویں نظر حیا دے نال ریسے تینوں سب سیانے فرماؤندے نیں
 شرم ماییاں دی ول دھیان کریئے والا شان ایہ جٹ سداؤندے نیں
 باہر پھرن نہ سوہندا جٹیاں نوں اج کل لاگی گھر آؤندے نیں (15)
 جدوں جوانی عقل گوا دیندی اے تے فیر مت دی گل سمجھ نہیں آندی۔ بندہ راہوں کراہے پئے
 جاوے تے فیر عام درتارے ول دھیان نہیں جاندا۔ بار بار کہن دے باوجود کسے دی گل اُتے جدوں

دھیان نہ دتا جائے تے فیرمت دین والا وی کھج جاندا اے۔ موقع ملے تے فیراوہ کھریاں کھریاں سناندا اے تے پچھلے عیب وی نکھیر نکھیر کے دسدا اے۔ قاضی دا حال وی انج دا ای دسدا اے۔ جدوں ہیر کے حیلے من وچ نہیں آندی تے فیراوہ ہیرنوں سدھیان سناندا اے:

قاضی آکھیا ایہ جے روڑ پکا ہیر جھکڑیاں نال نہ ہار دی ہے
لیاؤ پڑھو نکاح منہ بنھ اس دا قصہ گوئی فساد گزار دی ہے
چھڈ مسجداں دائریاں وچ وڑ دی چھڈ بکریاں سوریان چار دی ہے
وارث شاہ مدھانی ہے ہیر جٹی عشق دہی دا گھیو نتار دی ہے (16)

ہیر دا خاوند سیدا کھیڑا ہیر بارے انج دے وچار وچار داسی:

جے میں ہتھ لاواں سروں لاه لیندی چا گھندی چیک جھاڑی وو
ہتھ لاونا پلہنگ نون ملے ناہیں خوف خطریوں رہے نیارڑی وو
مینوں مار کے آپ نت رہے روندی ایسے بان اوہ رہے کوارڑی وو
نال سس ننان دے گل ناہیں پئی مچدی نت خوارڑی وو (17)

جھنگ دے عام لوک تے ہیر دیاں ماسیاں پھپھیاں ہیر بارے انج دی سوچ رکھدیاں نیں۔

پیر سید وارث شاہ ہوری لکھدے نیں:

ماں ہیر دی تھے لوک کرن چغلی مہری ملکیے دھیو خراب ہے نی
اسیں ماسیاں پھپھیاں لج موئیاں ساڈا اندروں جیو کباب ہے نی
چاک نال اکلایاں جان دھیان ہو یا مایاں دھروں جواب ہے نی
تیری دھیو دا مغز ہے بیگماں دا دیکھو چاک جیوں پھرے نواب ہے نی
وارث شاہ منہ انگلیاں لوک گھتن دھیو ملکی دی تیج خراب ہے نی (18)

رنگ پور کھیڑیاں دیاں گڑیاں ہیرنوں ایس اکھ نال دیکھدیاں نیں:

نیناں تیریاں جٹ نون قتل کیتا چاک ہوئے کے کھولیاں چار رہیا
توں تاں کھیڑیاں دی بنی چودھرائی رانجھا روء کے لکراں مار رہیا (19)

پچھا انت نون دیوناں ہووے جس نون جھگا اوس دا کاس نون پیئے نی
ایہ عاشقی ویل انگور دی ہے ڈھوں ایس نون پٹ نہ سیٹے نی (20)

سیدے کھیڑے دی ماں ہیر دی حالت بیان کرن لئی لمی تمہید بنھ کے نونہ نون سمجھان دی

کوشش کردی اے۔ اوہ کہندی اے:

تدوں رن بدخونوں عقل آوے جدوں لت و بخت وچ پھراں دے نی

سیدا وکھ کے جائے بلا واگلوں ویر دونہاں دے سہراں تے دھڑاں دے نی (21)
عیالی نے ہورے ہیر نوں ویکھیا سی کہ نہیں پر سنیاں سنایاں گلاں دی نیہنہ اُتے اوہ ہیر
بارے رنج گل کردا اے:

بھتے بھلیاں وچ لے جائے جٹی پینگھاں پینگھدی نال پیاریاں دے
واہیں دیکھلی تے پھرے مگر لگی ہانجھ گھن کے نال کوریاں دے (22)
بھرانواں نے دھیدونوں واپس اپنے پنڈ کھڑن لئی بڑا ٹل ماریا پر اوہ نہ نیا۔ رانجھے دیاں
بھرجائیاں نے سیالاں نوں خط وی لکھے پر گل نہ بنی۔ ایہ خط ہیر وارث شاہ دا اک مان جوگ حصہ اے۔
ایہدے وچ بھایاں نے ہیر بارے وی اپنے وچار ساٹھے کیئے نیں۔ اوہ لکھدیاں نیں:

گڑیئے سانجھ ناہیں مال رانجھیاں دا گرسار دا دیدڑا ترکھیا ای
جھٹ کیتیاں لال نہ ہتھ آون سوئی ملے جو توڑ دا لکھیا ای (23)
ساہو کار ہو بیٹھی ایں مار تھیلی کھوہ بیٹھی ہیں مال توں سائیاں دا
اگ لین آئی گھر سانھیوئی نہ ایہ تیرا ہے باپ نہ مائیاں دا
گنڈا ہتھ آیا تساں گنڈیاں نوں انھی چوہی تے تھوتھیاں دھائیاں دا
وارث شاہ دی ماری وگی ہیرے جیہا کھوئیوئی ویر توں بھائیاں دا (24)

ہیر دے سوہرے پنڈ دیاں دوکڑیاں رانہاں تے صیرفاں بڑیاں کھلیاں ڈھلیاں تے منہ پھٹ
نیں۔ جو کجھ منہ وچ آندا اے اوہ بے دھڑک کہہ چھڈ دیاں نیں۔ ڈر، خوف تے شرم اوہناں نوں چھوہ
کے وی نہیں گزرے۔ جدوں ہیر کالے باغ وچ رانجھے نوں مل کے آندی اے اودوں دی ہیر دی حالت
دیکھ کے اوہ بڑیاں تکھیاں گلاں کردیاں نیں۔ ایہناں گلاں توں اک پاسے تے پتہ چلدا اے جے کالے
باغ وچ جوگی نال ہیر دلاپ کیس نوعیت داسی تے دو جے پاسے ہیر دے چال چلن دے وی کئی پکھ کھل
کے سامنے آندے نیں۔ ایہ سوال جواب ایس داستان دا سب توں سوادلا حصہ نیں۔ ایہناں وچ وصل
وصول دی نوعیت، شدت تے حدت اپنے پورے جو بن اُتے نظر آندی اے۔ کاہڈاں کڈن والیاں دے
مطابق ”رانہاں، رانہاں توں اے جہدا معنی شک کرن والی اے تے صیرفاں دا معنی پرکھن والی یا پھولن
والی اے۔ پیر وارث شاہ ہوراں رانہاں تے صیرفاں نوں صرف ناں ای نہیں دتے سگوں دسیا اے جے
شک کرن والے، کیڑے کڈھن والے تے پھولا بھالی کرن والے، ایویں اندازیاں دی بنیاد اُتے الزام
تے بہتان لاندے رہندے نیں“ (25)۔ ہیر تے وی اوہدے سوہرے پنڈ دیاں دونوں کڑیاں نے
واہو سارے الزام لائے تے پھولنے پھولے۔ ہیر دے جواب وی بڑے بھرویں تے ٹھکویں نیں۔ جھہاں
نال ہیر تے رانجھے دا دنیاوی تے روحانی تعلق اک دکھرے رنگ وچ سامنے آندا اے۔ اتھے کجھ

مصرعے پیش میں جہاں وچ ہیر بارے گل کہتی گئی اے:

نیں شوخ ہوئے رنگ چک آیا کوئی جو بنے دا کھوہا گیڑیا ای
عاشق مست ہاتھی بھاویں باغ والا تیری سنگلی نال کھھیڑیا ای (26)
کسے ہک تیری نال ہک جوڑی پیڈو نال ولوندرہاں میلیاں نی
کسے امب تیرے اج چوپ لئے تل پیڑ کڈھے جویں تیلیاں نی
تیرا کسے نڈھے نال میل ہويا دھاراں کجھے دیاں سُر میلیاں نی
دس وارٹا کس نچوہیں توں کتے گوشے ہی ہوریاں کھیلیاں نی (27)
پانی باجھ سکی داڑھی کھیڑیاں دی اج مَن کڈھی دوہاں نائیاں نیں
اج پا کے سُرچو پھیلیاں نیں سرے دانیاں خوب ہلایاں نیں
سیاہ بھور ہونیاں چشمیاں پیاریاں دیاں بھر بھر پاوندے رہے سلایاں نیں
اج آبداری چڑھی موتیاں نوں جیو آیاں بھابھیاں آیاں نیں (28)
تیری گاڈھی نوں اج کس دھکیا ای کسے اج تیرا کھوہا گیڑیا ای
لایا رنگ ننگ ملنگ بھاویں انگ نال تیرے انگ بھھیڑیا ای
لاہ چینی دودھ دی دگیچی دی کسے اج ملائی نوں چھیڑیا ای
سرے دانی دا لاه بروچنا نی سرے سرچو کسے لوڑیا ای
وارث شاہ تینوں پکچھوں آء ملیا اکے نواں ہی کوئی سہیڑیا ای (29)

ایہ کجھ مثالیں ایس لئی پیش کیتیاں گئیاں نیں جے چشم دید گواہواں دے بیان دے مطابق
ہیر دے کردار تے رانجھے نال تعلق بارے واضح شہادتیاں پیش کیتیاں جاسکن۔ ایہدے نال پتہ لگ
سکے گا جے رانجاں تے صیرفاں دی نظر وچ کالے باغ وچ چٹے دن ہون والی ملاقات دے طرفین اُتے
کیہ اثرات مرتب ہوئے سن۔ اتھے اک سوال پیدا ہندا اے، کیہ رانج دی ملاقات کسے کواری دی کواری
نال، ویاہی دی ویاہے نال یا ویاہی دی کواری نال مناسب اے؟ نالے ملاقات ملاقات وچ فرق ہندا
اے۔ کالے باغ والی ملاقات نوں قبر وچ روح تے جسم یا روح تے مالک مطلق نال ملاقات نال رلدی
مِلدی منیا جاسکدا اسی جے اتھے ہتھ کجھ ہولا رکھیا جاندا۔ ایس ملاقات وچ تے بیلے دیاں ملاقاتاں وچ
اک ای فرق اے جے اودوں ہیر کواری سی تے ہن اوہدا سچا جھوٹا نکاح سیدے کھیڑے نال ہو چکیا سی۔
یعنی ظاہری طور اُتے فرق پئے چکیا سی۔ ایس ملاقات دی نوعیت اوہناں لے تے سواد لے مکالمیاں دی
شکل وچ نتر کے سامنے آجاندی اے جیہڑے رانجاں، صیرفاں تے ہیر دے وچکار ہوئے۔ ہیر جدوں
رانجھے نوں فقیر بن کے رنگ پور آن دا سنیہا گھل دی اے اوہدے وچ ہیر ولوں لکھیا مصرع ”آگے

چُنڈیاں نال ہنڈایا ای زُلف گنڈلاں دارہُن وکھ میاں“ (30) ایس داستان دے مجازی پکھنوں ہور پیڈا کردیندا اے۔

ہیر دی ننان سہتی داستان داسب توں مطلب پرست تے دلیر کردار اے جیہڑا اک پاسے ہیر دا مکوٹھپ کے رکھدا اے، دوجے پاسے جوگی نوں نتھ پاندا اے تے تیجے پاسے اپنے مقصد نوں وی حاصل کر لیندا اے۔ سہتی اک بے باق تے دلیر عاشق اے۔ اوہ ہیر تے رانجھے دی رازدار تے ملاقاتاں دی سہولت کاروی اے۔ اک مقام اُتے ہیر نوں مہنے ماردیاں ہویاں آکھدی اے:

آپ چاک ہنڈائی کے چھڈ آئیں ہور خلق نوں پئی وڈوئی ہیں
آپ کملی لوکاں دے سانگ لائیں خچروائیاں دی وڈی کھوئی ہیں (31)
نویں نوچنے کھنچینے یارینے نی کارے ہتھے چاک دیئے پیاریئے نی
اکھیں مار کے یار نوں چھیڑ پایو نی مہانتے چہ چہاریئے نی
آپ بھلی ہو بہیں تے اسیں ریاں کریں خچر پو روپ سنگاریئے نی
پہلے کم سوار ہو بہیں نیاری نیلی گھیر لے جانیئے ڈاریئے نی (32)
رتی عاشقاں نوں دکھلاونی ہیں نتھ ویڑے دے وچ چھکاونی ہیں
ٹھوڈی گلھ تے پاء کے خال خونی راہ جانڈے مرگ پھہاونی ہیں
ناڈھو شاہ دی رن ہو پلنگھ بہ کے ساڈے جیونوں ذرہ نہ بھاونی ہیں
تیرا یار جانی اسان نہ بھاوے ہنے ہور کیہ مونہوں اکھاونی ہیں (33)

ہیر بارے رانجھے دے وچار بڑے کھلارویں تے فرق و فرقی نیں۔ ایہناں ساریاں نوں ترتیب نال بیانیاں جائے تے اک تدریجی عمل سامنے آندا اے۔ مڈھ وچ رانجھے نے صرف ہیر دے حسن دے چرچے سنے ہوئے سن تے اوہ اپنیاں بھایاں دے مہنے سن کے اوہنوں حاصل کرن لئی گھروں اٹھ تڑدا اے۔ فیرو عاشق ہون توں بعد جدوں قول اقرار دا ویلا آندا اے تے فیروادہ شک شہبے دا اظہار کر کے کئی واری ہیر نوں قول اُتے پکیاں رہن دی پکی کردا اے۔ جدوں حالات وگڑ جاندا اے نیں تے رانجھا اک واری فیرو اقرار یاد کرواندا اے تے اوہناں اُتے کھلو تیاں رہن دا آکھدا اے۔ اخیر ہیر سیدے کھیڑے دی ڈولی وچ بہہ کے رنگ پورا پڑ جاندا اے۔ ایس موقعے اُتے رانجھے دے لہجے وچ تبدیلی آندی اے تے شکوے شکایتاں دا مڈھ بھجدا اے۔ جدوں رانجھا جوگی بن کے رنگ پورا پڑدا اے، او تھے اوہدا لہجے شکایت، طعنے تے مہنے دی شکل اختیار کر لیندا اے۔ کالے باغ وچ ملاقات توں بعد اک واری فیرو رانجھے دا لہجہ بدل دا اے جیہڑا لہجہ عدلی دے دربار وچ اپڑ دیاں اپڑ دیاں ٹیسی اُتے مچ جاندا اے۔ اوس دربار وچ اپڑ کے دونوں نوں اپنی منزل گنگ دی نظر آن لگ پیندی اے تے تیجے بنھ کے ہیر نوں تخت ہزارے

کھڑن دا خواب پورا ہندا ہو یا دکھالی دین لگ پیندا اے۔ تھلویاں مثالاں وچ رانجھے دیاں بدلدیاں ہو یاں سوچاں تے ہیر بارے بدلدے ہوئے خیالاں نوں او سے ترتیب نال ذرا سکیٹر کے بیان کیتا گیا اے۔ ہیر رانجھے نوں نوکر بنن دا مشورہ دیندی اے۔ اوہ من تے جاندا اے پر کجھ خدشات وی بیان کردا اے۔ اوہ کہندا اے:

نال نڈھیاں گھن چرکھڑے نوں تساں بیٹھنا وچ بھنڈار ہیرے
اسیں رُلاں گے آن کے وچ ویڑے ساڈی کوئی نہ لے گا سار ہیرے
نکے گھن کے ویڑھیوں کڈھ چھڈیں سانوں ٹھگ کے مول نہ مار ہیرے
ساڈے نال جے توڑ نہانی ہیں سچا دے کھاں قول قرار ہیرے (34)
چیتا معاملے پین تے چھڈ جائیں عشق جالنا کھرا دُہیلدا ای
سچ آکھنائیں ہئے آکھ مینوں ایہو سچ تے جھوٹ دا ویلدا ای (35)

جدوں ہیر نوں محسوس ہندا اے جے ماں پیو نے اوہدا ویاہ کتے ہو کر دینا اے تے اوہ رانجھے نوں گھروں نسن دا مشورہ دیندی اے۔ رانجھا بڑے طریقے نال ہیر نوں انج کرن توں ہنک دا اے۔ اوہ دے لفظاں تے غور کیتا جائے تے انج لگدا اے جتے پیر وارث شاہ ہوراں ایہناں مصرعیاں وچ ای داستان لکھن دا حق ادا کر چھڈیا اے:

ہیرے عشق نہ مول سواد دیندا نال چوریاں اتے اُدھالیاں دے
کڑاں پوندیاں مٹھے ساں دلیں وچوں قے سنے سن کھوہنیاں گالیاں دے (36)
ہیر دیاں مائیاں والی رات نوں ہیر دیاں سکھیاں رانجھے نوں زنا نہ بھیس وچ اپنے نال رلا کے
ہیر کول لے آندیاں نیں۔ او تھے رانجھا اپنے دل دی بھڑاس ایہناں لفظاں راہیں کڈھ دا اے:
لوکاں آکھیا ہیر دا ویاہ ہندا اسیں دیکھنے آئی ہاں مائیاں نی
جہاں مجھیں دا چاک ساں سنے نڈھی سوئی کھیڑیاں دے تھہ آئیاں نی
تساں ووہٹیاں بنن دی نیت بدھی لیکاں حد تے سچ کے لائیاں نی
اساں کہی ہن آس ہے نڈھیے نی جتھے کھیڑیاں زراں دکھائیاں نی (37)

اک ویلا آندا اے جدوں ہیر نوں پگ ہو جاندا اے جے اوہنوں کھیڑیاں دے پنڈ جانا ای پینا اے۔ اوہ تھک ہار کے رانجھے نوں دس دیندی اے جے گل میرے وسوں باہر ہو گئی اے پر اک گل کچی اے جے میں میں کھیڑیاں دے پنڈ و سنا نہیں۔ انج حال دی گھڑی توں سمجھ لے پئی میری تیری یاری ٹٹ گئی اے۔ جواب وچ رانجھا آکھدا اے:

سُجا سکھنا چاک نوں رکھیوئی متھے بھوریے چندریے بیڑھیے نی

منتر کیل نہ جانے ڈومنے دا اینویں سترے ناگ نہ چھیڑیے نی
 اِکے یار دے ناں تے فدا ہوئے موہرا دے کے اِکے نیڑھیے نی
 دغا دیونا ہووے تاں جیرے نوں پہلے روز ہی چا کھڈیے نی
 جے نہ اُترے یار دے نال پُورے ایڈے پٹے نہ سہیڑیے نی (38)
 ویاہ توں بعد ہیر دی چٹھی دے جواب وچ رانجھا جو کجھ لکھدا اے اوہدے وچوں کجھ مصرعے

پیش نیں:

تساں ساہورے جا آرام کیتا اسیں ڈھوئے ہاں سول انگاریاں نوں
 اگ لگ کے زمیں آسمان ساڑے چا لکھاں جے ڈکھڑیاں ساریاں نوں
 میتھوں ٹھگ کے مہیں چرائیوں رناں سچ نے توڑدیاں تاریاں نوں
 چاک ہو کے وت فقیر ہوواں کیہا ماریو آساں وچاریاں نوں (39)
 تینوں چاہ سی وڈا وواہ والا بھلا ہویا جے جھب وپچھیں نی
 ایتھوں نکل گئی ایں بُرے دہاں وانگوں انت ساہورے چا پچھیں نی
 رنگ رتے وویٹے کھیڑیاں دیے کیدو لنگے دیے گنڈ پچھیں نی
 چلیں پاپانی دکھاں نال پالی کرم سیدے دے مایاں سیکھیں نی (40)
 پہلے دُعا سلام پیاریاں نوں مجھو واہ فراق دے بوڑ گئے
 آساں جان تے مال درپیش کیتا ائی لکڑی پریت نوں توڑ گئے
 ساڈی ذات صفات برباد کر کے لڑکھییاں دے نال جوڑ گئے
 آپ ہس کے ساہورے بلیو نیں ساڈے نیناں دے نیر نکھوڑ گئے
 آپ ہو محبوب جا ستر بیٹھے ساڈے روپ دا رسا نچوڑ گئے (41)
 دغا دے کے آپ چڑھ جان ڈولی چچر ہاریاں ایہ کوریاں جی
 سپ رُوسیاں دے کرن مار منتر تارے دیندیاں نیں پٹھ کھاریاں جی
 پیکے جٹاں نوں مار فقیر کر کے لین ساہورے جا گھمکاریاں جی
 آپ نال سہاگ دے جا رُپن پچھے لا جاون چچکاریاں جی
 سرداراں دے پُتر چاک کر کے آپ ملدیاں جا سرداریاں جی (42)

رانجھا سہتی تے پنڈ دیاں تیویاں نال لُورے کے کالے باغ وچ جا ڈیرہ لاند اے۔ اوتھوں اوہ
 کسے دے ہتھ ہیر لئی سنیہا گھل دا اے۔ ایس بند وچ گلے شکوے توں اگے ودھ کے دکھ، درد تے کرلاپ
 دی اک حالت وی دھید و رانجھے دے لہجے وچ رل جاندی اے۔ رانجھا ہیر نوں مخاطب کر کے آہندا

اے:

جا ہیر نوں آکھنا بھلا کیتو سانوں حال تھیں چا بے حال کیتو
والتر عمت غرقاً پڑھیں باب ساڈے اِذَا زُلْزَلَتْ چاک دی فال کیتو
جھنڈا سیاہ سفید سی عشق والا اوہ گھت مچھٹھ غم لال کیتو
دینا بیگ دے مگر جیوں پئے غلزنئی ڈیرہ لٹ کے چا کنگال کیتو
احمد شاہ وانگوں میرے مگر پے کے پُٹ ٹھڈ کے چک دا تال کیتو
چہریں صاد بحالیاں کھیڑیاں نوں برطرفیاں تے مہینوال کیتو
فتح آباد چا دتیا کھیڑیاں نوں بھا رانجھے دے ویرووال کیتو
چھڈ ٹھنیں سیال تے مہیں ماہی وچ کھیڑیاں دے آء جال کیتو
بھلے چوہدری دا پت چاک ہويا چاء جگ اُتے مہینوال کیتو
تیرے باب درگاہ تھیں ملے بدلہ جیہا ظالمے تیں میرے نال کیتو (43)
کالے باغ وچ ملاقات دے دوران رانجھا کجھ انج شکوہ کر دا اے:

چوہدریاں چھڈ کے چاک بنے مہیں چار کے انت نوں چور ہوئے
قول کواریاں دے لوڑھے ماریاں دے اولو ہاریاں دے ہور و ہور ہوئے
ماں باپ قرار کر قول ہارے کم کھیڑیاں دے زور و زور ہوئے
راہ سچ دے تے قدم دھرن ناہیں جہاں کھوٹیاں دے من کھور ہوئے
تیرے واسطے ملی ہاں کڈھ دیسوں اسیں اپنے دیس دے چور ہوئے
وارث شاہ نہ عقل تے ہوش رہیا مارے ہیر دے سحر دے مور ہوئے (44)
اگے جا کے اک ہور تھیں لکھدے نیں:

تیرے مایاں ساک کتھیں کیتا اسیں زلدے رہہ گئے پاسیاں تے
آپ رپ گئی ایں نال کھیڑیاں دے ساڈی گل گوائی آ پاسیاں تے
سانوں مار کے حال بے حال کیتو آپ ہوئی ہیں داہیاں دھاسیاں تے
ساڈھے تن من دیہہ میں فدا کیتی انت ہوئی ہے تولیاں ماسیاں تے (45)

عدلی راجہ اپنے شہرنوں لگی اگ توں بچان لئی کھیڑیاں کولوں ہیر کھوہ کے رانجھے دے حوالے کر
دیندا اے۔ اوتھے رانجھے دے انداز وچ اک انقلابی تبدیلی آندی اے۔ ایس ونگی دا آخری مصرعہ پیر
وارث شاہ ہوراں نے ہیر دے منہ وچوں کڈوایا اے۔ ایس بند وچوں رانجھتے ہیر دونوں اک نویں
تے نزوئے روپ وچ سامنے آندے نیں۔ رانجھے دے لہجے وچ درآن والی شیرینی تے ہیر دے سجاوچ

آن والی بھلیائی دا اک نمونہ پیش اے:

لے کے چلیا اپنے دیس تائیں چل نڈھے رب ودھائیں نی
چودھرائے تخت ہزارے دیئے پنجاں پیراں نے آن بہائیں نی
کڈھ کھیڑیاں توں رب دتی ایں توں اتے ملک پہاڑ پہنچائیں نی
ہیر آکھیا اینویں بے جا ڈساں رناں آکھ سن ادھلے آئیں نی (46)

دھید و رانجھے بارے بڑا کجھ لکھیا جا چکیا اے تے ہیر بارے وی نقاداں دور دیاں کوڈیاں
لیاندیاں نیں۔ اتھے صرف اپنی کوکوشش کیتی گئی اے جے ہیر بارے ایہ گل نتاری جا سکے جے اوہ وی
پنجاب دیاں عام کڑیاں وانگ اک کڑی سی۔ اوہدے توں ماپے ایہ امید رکھدے سن جے اوہ جدوں
چاہن گے، جہدے نال چاہن گے، ٹور دین گے۔ اوہدوں وی تے اج وی کڑی نوں اعتراض کرن یا اپنی
مرضی دکن دا کوئی حق نہیں دتا جاندا۔ پر ہیر نے اپنا ور آپ جن لیا، جہدی اوس وسیب وچ کوئی گنجائش نہیں
سی۔ فیر اوہنے اپنے پسند دے جنے نوں اپنے نیڑے رکھن دے جتن وی ڈھیر کیتے۔ ایس نیڑتائی اوہنے
کھل کھلا کے اپنا کجھ کیتا جہڑا اوہدے آل دوالے دیاں لوکاں دی سوچ توں کتے باہر سی۔ ایس دلیری
سگوں بغاوت دی وجہ توں اوہدی ذات وچ پائے جان والے سارے گن وی لگ گئے تے عام لوک وی
اوہدے خلاف ہو گئے سن۔ اوہ کوئی مافوق الفطرت ہستی نہیں سی۔ کسے روحانی تے صوفی سلسلے نال اوہدا اپنا
کواہی تعلق سی جتا کواج دیاں اوہناں کڑیاں دا ہوسکدا اے جہڑیاں اپنی مرضی دا ور سمیٹن لئی ہر کسے
نال متھالان لئی تیار رہندیاں نیں۔ بڑے سوکھے سبھا نال منیا جاسکدا اے جے ہیر تے رانجھا دونوں
ہوں توں پاک دلاں دے مالک سن۔ پر ایہ اک پیڑھی سچائی اے جے اوہناں دے ایس کم نال
رانجھیاں دی عام طور تے تے سیالاں دی خاص طور اُتے رج کے مٹی پلید ہوئی۔ بہتے ہرکھ والی گل ایہ
وے جے ایس بدنامی دا سرفراج وی جاری اے۔

ہیر دیاں ماسیاں پھپھیاں تے ہور اُنگ ساک ہیر نوں جج دا سمجھدے سن اوہ بڑے کسے سامنے آ
گیا اے۔ ایہناں مثالاں توں اندازہ ہندا اے جے اوس جوڑے دا حال وی اج دے عاشقاں تے ریت
رواجاں دے باغیاں والا سی۔ رشتے دار تے پنڈ والے ہیر نوں چنگا نہیں سن سمجھدے۔ میرا اپنا خیال اے
جے ہیر ہٹھ دی پکی تے رانجھے نوں پکی نہ پھر دی تے معاملہ ایڈی دور تک نہیں سی اُپڑنا۔ رانجھے ہوراں
پہلی واری نوکری توں جواب ملن اُتے ای اپنے پنڈ ول مُنہ کر جانا سی۔ جے پہلی واری کسے طراں سہہ
جاندا تے فیر ہیر دے ویاہ توں بعد ضرور اوہنے صبر کر کے بہہ جانا سی۔ پر ہیر نے اوہنوں توری
رکھیا۔ دونوں دے جذبے، دلیری تے اک دوجے نوں حاصل کرن لئی ہر اوکڑ دا مقابلہ کرن دی کوشش
اک نو پکی گل ضرور اے پراہدے وچ اوہناں دے کسے صوفیانہ یا روحانی مرتبے دا تعلق نظر نہیں

آندا۔ اک جوڑے نے اک دو جے لئی جو کجھ کیتا جاسکد اسی اوہ کجھ کیتا پر سماج دی مخالفت نے گل توڑ نہ چڑھن دتی۔

ہیر ورگیاں کڑیاں نوں اج وی پسند نہیں کیتا جاندا۔ ماں پیوتے بھین بھرا اج وی انج دے ساک کولوں پناہ منگ دے نیں۔ البتہ انج دیاں کڑیاں نوں لٹ بھور مُنڈے، شدید کوارے، ٹھری تے جیون ساتھی نوں ترسے ہوئے جوان تے بڈھے ضرور پسند کر دے نیں۔ پیو، بھرا تے پتر بن کے سوچن والیاں نوں ایس گڑی دا اتھرا پن چنگا نہیں لگ دا پر اک مرد نوں چنگا ضرور لگ دا اے جیہڑا عورت نوں ماں، بھین یا دھی توں دکھ کسے چوتھے رشتے وچ بھنا چاہندا اے۔ یعنی عاشقاں دی نظر وچ تے ہیرا اک اجیہی معشوق سی جہدے لئی گھر بار تے عزت آبرو کیہ سب کجھ داء تے لایا جاسکد اے پر اک پیو، بھرا یا پتر دے طور اُتے انج دیاں دھیاں بھیناں نوں چنگا نہیں سمجھیا جاندا۔

* Lecturer Punjabi, Govt. Degree College (Boys), Daska , Sialkot

- 1- Muhammad Sharif Sabir . Heer Waris Shah (Lahore: Waris Shah Memorial Committe , 1985) 29-30
- 2- Muhammad Sharif Sabir, 30
- 3- Muhammad Sharif Sabir, 31-32
- 4- Muhammad Sharif Sabir, 33-4
- 5- Muhammad Sharif Sabir, 39
- 6- Muhammad Sharif Sabir, 43
- 7- Muhammad Sharif Sabir, 71
- 8- Muhammad Sharif Sabir, 49
- 9- Muhammad Sharif Sabir, 70
- 10- Muhammad Sharif Sabir, 50
- 11- Muhammad Sharif Sabir, 60
- 12- Muhammad Sharif Sabir, 45
- 13- Muhammad Sharif Sabir, 46
- 14- Muhammad Sharif Sabir, 68
- 15- Muhammad Sharif Sabir, 56-57
- 16- Muhammad Sharif Sabir, 122
- 17- Muhammad Sharif Sabir, 366-67
- 18- Muhammad Sharif Sabir, 45-46
- 19- Muhammad Sharif Sabir, 298
- 20- Muhammad Sharif Sabir, 299

- 21- Muhammad Sharif Sabir, 345
- 22- Muhammad Sharif Sabir, 173
- 23- Muhammad Sharif Sabir, 89
- 24- Muhammad Sharif Sabir, 94
- 25- Sain Shahbaz Rahman Warsi. Muratbeen, Heer Waris Shah (Lahore:Alfaisal nashran wa tajran kutab2017) 366
- 26- Muhammad Sharif Sabir . Heer Waris Shah,329
- 27- Muhammad Sharif Sabir, 330
- 28- Muhammad Sharif Sabir, 332
- 29- Muhammad Sharif Sabir, 333
- 30- Muhammad Sharif Sabir, 139
- 31- Muhammad Sharif Sabir, 263
- 32- Muhammad Sharif Sabir, 272
- 33- Muhammad Sharif Sabir, 281-82
- 34- Muhammad Sharif Sabir, 35
- 35- Muhammad Sharif Sabir, 36
- 36- Muhammad Sharif Sabir, 99
- 37- Muhammad Sharif Sabir, 103
- 38- Muhammad Sharif Sabir, 125
- 39- Muhammad Sharif Sabir, 136-37
- 40- Muhammad Sharif Sabir, 137
- 41- Muhammad Sharif Sabir, 141-42
- 42- Muhammad Sharif Sabir, 142
- 43- Muhammad Sharif Sabir, 294-5
- 44- Muhammad Sharif Sabir, 324
- 45- Muhammad Sharif Sabir, 325
- 46- Muhammad Sharif Sabir, 400